

BOGAUKTIONEN 1749
OVER HANS GRAMS TRYKTE BØGER

AF

C.J. BALLHAUSEN

Præambel

Den 19. februar 1748 døde bibliotekar ved Det store kongelige Bibliotek, Geheimearkivar, Etatsråd, Professor ved Københavns Universitet, Hans Gram.¹ Han blev 63 år gammel og efterlod sig en bogsamling på omtrent 24.000 bind.² Denne samling havde formodentlig været større, såfremt Københavns brand i 1728 ikke havde fortæret alle hans uindbundne bøger. Carl S. Petersen genfortæller anekdoten om, hvorledes Gram tog afsked med sine bøger, én for én, før end han døde. Lidt tørt bemærker Plesner, at denne proces må have forlænget hans liv betydeligt.

I sit testamente havde Gram bedt Jacob Langebek om at forfatte auktionskatalogen over hans efterladte bibliotek. I et brev til kongen af 23. marts 1748 fortæller Langebek, „ifald jeg vil og kand paatage mig det, [havde Gram] tillagt mig en skikkelig Belønning“.³

I 1738 var Gram flyttet ind i professorboligen, beliggende i Fiolstræde på det gamle Universitetsbiblioteks plads. Her havde han Ludvig Holberg som genbo.¹ I 1739 gav nu Gram Jacob Langebek plads i sit eget hjem: Langebek var da 29 år gammel og endnu ikke kommet i brød. I de ni år, der siden var gået, havde Langebek fungeret som Grams assistent, og han havde derfor i 1748 et godt kendskab til Grams private bibliotek. Han påtog sig da også at skrive katalogen, der må være udkommet senest i november 1748. Heri er opskrevet 3.440

¹ *Vita Johannis Grammii*. Udgivet af Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie. 1942.

² Carl S. Petersen: *Afhandlinger til Dansk Bog- og Biblioteks Historie*. 1949, s. 257. K. F. Plesner: *Bøger og bogsamlere*. 1962, s. 102.

³ *Breve fra Jacob Langebek*. Udgivet af Holger Fr. Rørdam. 1895.

bind i folio, 6.520 i kvart, 9.083 i oktav og 2.254 bind i mindre formater. *Bibliotheca Grammiana* er en lille tyk kvart på 866 sider, trykt af Ernest Henr. Berling.⁴ Katalogen er skrevet på latin, og på titelbladet står, at auktionen vil finde sted på Grams bopæl, startende den 2. og følgende dage i december måned 1748.

Her rejser der sig et lille problem. Denne tidsangivelse stemmer med, hvad Werlauff meddeler i førsteudgaven fra 1825 af *Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn*.⁵ I andenudgaven fra 1844, s. 166, står der imidlertid: "Hovedauktionen over de trykte Bøger, der varede fra 20de Januar til 14de April 1749 ...". Hertil kom videre en efterauktion på 2.497 bind, der fandt sted² i 1750. Denne havde sin egen katalog og vil ikke blive behandlet her.

I Werlauffs note i andenudgaven af *Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek* på s. 167 står der: "Da mange Exemplarer af Catalogen bleve forsendte til Udlandet, og man befrygtede, at Forraadet ei skulde blive tilstrækkeligt, bebudedes allerede, inden Auctionen var begyndt, et nyt Oplag mod Prænumeration. Men dette kom dog ikke i Stand; ligesaa lidet som et nyt Oplag med hosføiede Auctionspriser, hvorpaa Bogtrykker Berling senere indbød til Prænumeration⁵ (Kbhvns Posttidende, 8vo, 1749 Nr. 26. 30)". Det synes heraf tilladeligt at slutte, at auktionen faktisk blev udsat nogle dage, for at det planlagte, men altså ikke udkomne, nye oplag skulle kunne blive færdigt.

Werlauffs oplysning om den påtænkte udgave af auktionskatalogen med tilføjede priser er interessant. Universitetsbiblioteket i København havde nemlig et eksemplar af katalogen i fire bind (nu i Det kgl. Bibliotek, København),⁴ gennemstukket med hvide blade, hvorpå alle priser samt - i mange tilfælde - købernes navne er indskrevne. Disse indføjelser er alle foretaget samtidigt i samme letlæselige håndskrift. Mon ikke vi her har bevaret trykforlaget til Berlings påtænkte udgave med auktionspriserne? Det er dette eksemplar, der danner grundlaget for den efterfølgende beretning om auktionen.

⁴ *Bibliotheca Grammiana, Sive Catalogus Bibliothecæ Quam reliquit ...Johannes Grammius.* (1748) F. H. Berlingium. Det her beskrevne eksemplar i KB J, 4570, 8° (tidligere i Universitetsbiblioteket) er indbundet i 4 bind, med gennemskudte hvide blade. Dette eksemplar er først fremdraget af Karsten Christensen i *Bøger, Biblioteker, Mennesker, festskrift til Torben Nielsen*, 1988, s. 65.

⁵ E. C. Werlauff: *Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn*. 1ste udgaven 1825. 2en udgave 1844.

Auktionen

Som skik var i ældre tid, er katalogen ordnet efter aftagende formater, begyndende med de 3.440 folianter. Af navngivne købere er der optegnet ca. 115, og hertil kommer de (mange?) unavngivne. De navngivne omfatter alle tidens kendte bogsamlere, men kun få (om nogen) af disse har formodentlig været personligt til stede; om ikke andet har der næppe været plads i professorens bogstue. Mange bud er derfor blevet givet i kommission. Navnelisten er således formodentlig baseret på de bydere, der har fået bøgerne leveret „pr. efterkrav“. Har Langebek været aktiv som kommissær? Han selv har givet været tilstede - så lad os først se lidt på, hvad han har købt til sig selv.

Langebeks første succesfulde bud var på 4 mark for Gram Folio #560-61: *Monumenta S Patrum orthodoxographa &c.* Basel 1569. Dette må have været et godt køb, idet værket på Langebeks egen dødsbokauction 20. januar 1777 fik hammerslag på 1 Rigsdaler 5 Mark og 8 Skilling.⁶ Gram Folio #1070, *Nic Vpton de Studio Militari*, London 1654, fik Langebek for et bud på 1 Rigsdaler 1 Mark. På hans egen auktion var hammerslaget 3 Rigsdaler. Gram Folio 2186, Chr. Urstisii: *Historici illustres Germanicæ*, Frankfurt 1585, gik til Langebek for 1 Rigsdaler 3 Mark og 4 Skilling. Denne bog findes imidlertid ikke i Langebeks auktionskatalog. Til gengæld findes her andenudgaven af samme bog, Frankfurt 1670, 2°, indbundet med M. Goldasti: *Rer. Alemannic. Scriptores*, Frankfurt 1661. Dette viser, at Langebek har plejet sin bogsamling ved at udskifte mindre ønskværdige eksemplarer. *Historie Georgen und Caspern von Fründsberg* med *Appendix Historia Dominor a Fründsberg*, Frankfurt 1572 og 1568, som Langebek købte for ialt 4 Mark 2 Sk. (Gram Folio 2365-2366), har han tilsyneladende haft i kommission - bøgerne optræder i hvert fald ikke i Langebeks auktionskatalog.

Alt i alt købte Langebek 23 foliobind, hvilke næsten alle genfindes i hans egen auktionskatalog. Af bøgerne i kvartformat købte Langebek 43 bind. De fleste ret billigt, for han må have samlet kræfterne til den sidste kvart, han købte: Gram #6034: *Jomfru Maria Psalter eller Rosenkrands ved Hr. Michael sogne-Prest i Odense*, Kiöbenh. 1515 it *de Creatione Rerum*, Kb. 1514. it *de Vita Hominis*, Kbh. 1514. Hammerslaget var på 29 Rigsdaler - en meget stor sum i 1748. I katalogen for Langebeks egen

⁶ *Bibliotheca Langebekiana*. 1776. KB J, 5125, 8°. Tidligere Københavns Universitetsbibliotek. Indskrevet med priser.

auktion i 1777 (Quarto 3023) er kun angivet titlen på det første værk: *Expositio pulcherrima super rosario beate Marie virginis in danica lingua*, Köpmanhaffn 1509. Dette årstal er forkert. Hammerslaget var på 13 Rigsd. 5 Mark, 15 Sk. Det er lidt påfaldende, at Langebeks auktionskatalog, der ellers nok angiver, når flere værker findes indbundne i samme bind, ikke angiver titlerne på de to andre medindbundne værker, og at prisen i 1777 var under halvdelen af prisen i 1748. Stavemåden "Köpmanhaffn" findes imidlertid ikke i *Expositio*, hvor der står "Köpmanhaghen", men nok i de to andre skrifter. I betragtning af, at der kun findes 5 eksemplarer bevaret, må Langebeks eksemplar formentlig være det samme som Grams; den lave pris er nok kun en tilfældig auktions-fluktuation.

Møn ikke Baron Holberg er gået tværs over Fiolstræde til Grams auktion for personligt at byde på Quarto #596: *Christoph Sandii, Nucleus Historiæ Eccles. Colon. 1696 c. Appendice?* Han måtte slippe 2 Mark og 8 Skilling. Bogen genfindes i Bruuns Fortegnelse over en del af Ludvig Holbergs bibliotek på s. 2.⁷ Det fremgår videre, at den købte bog er andenudgaven, og at Holberg også havde førsteudgaven, udgivet 8 år tidligere. Selv om Holbergs egen *Kirkehistorie* var udkommet i 1738, har emnet øjensynligt stadig interesseret ham.

Holbergs navn optræder en gang mere i Grams auktionskatalog. Octavo #875-876: *Apologie pour Herodote par Henri Estiene, a la Haye 1735, 2 vol.* Hammerslaget var 2 Rigsd. 12 Skilling. Disse bøger optræder ikke i Bruuns fortegnelse, men Billeskov Jansen fremhæver i sine kommentarer til Holbergs epistel nr. 436, at denne samt epistlerne 437, 440, 442 og 443 er skrevet væsentlig på grundlag af Henri Estienes værk, formodentlig "i en dengang moderne udgave, Haag 1735".⁸ Disse epistler blev publicerede som nogle af de sidste i bind 4 af Holbergs Epistler udgivet i 1749. Som Billeskov Jansen skriver: "Bogen har interesseret Holberg" - og nu ved vi, hvornår han anskaffede den, og at udgaven blev rigtigt identificeret. Om katalogens indhold af L. Holbergs egne bøger har Carl S. Petersen fortalt.²

Henrik Hielmstjerne købte flittigt ind. Gram Folio #3191: *Then gamble Skaane Lagh*, utgivet af Joh. Hadorph, Stockholm 1676, fik hammerslag på 3 Rigsd. 1 Mark og 15 Sk. Den genfindes i katalogen

⁷ C. Bruun: *Fortegnelse over en Del af Ludvig Holbergs Bibliothek*. 1869.

⁸ F. J. Billeskov Jansen: *Kommentar til Epistler 184-539. Bind VII af Ludvig Holberg Epistler*. 1953.

over Hielmstiernes bøger Folio p. 10, #4.⁹ Gram Folio 3295, Niels Jespersen *Gradual*, Aarhus 1637, kostede 3 Rigsd. 4 Mark. I Hielmstiernes katalog optræder bogen på s. 9 som #7. Det er den sjældneste af de tre udgaver af Jespersens *Gradual*. Gram Folio 3298: *Jertegnspostil*, Paris 1515, der var defekt, fik hammerslag for 2 Rigsd. 1 Mark 15 Sk. I Hielmstiernes katalog optræder Jertegnspostillen på s. 5 som #1. Nævnes kan også, at Saxo: *De danske Kronike*, M. Brandis 1503, Gram Quarto 5102, gik til Hielmstierne (katalog 1, s. 333 #24) for 13 Rigsdaler. Som et sidste af mange eksempler på Hielmstiernes indkøb kan nævnes Gram Oktav #3692, *Dav. Chytræi Epistola*, Hanov. 1614, som vi genfinder i Hielmstiernes katalog Octav s. 746 #53.

Det store kongelige Biblioteks nye bibliotekar efter Gram var Bernhard Møllmann. Hans navn optræder hyppigt i Grams auktionskatalog, og han har således formentlig foretaget indkøbene til Det kgl. Bibliotek. Ifølge Werlauff købte Biblioteket kun for 385 Rdlr.⁵ Det fremgår nu af katalogen, at alene af folianter købte Møllmann godt 200, og prisen for disse overstiger langt de 385 Rigsdaler. Også blandt de mindre formater tog han flittigt for sig af retterne. Men han kan naturligvis også have købt til sig selv og ageret som kommissionær.

Et par sjældent smukke eksemplarer skal nævnes her. Gram Quarto #2421: *Orlando Furioso di M. Lodov. Ariosto*, in Venet. 1580, er købt af Møllmann for 1 Rigsd. 3 Mark. Denne bog genfindes nu i Det kongelige Bibliotek (75,1-294,4^o), hvor det viser sig at være et eksemplar, der tidligere har tilhørt Frederik Walter.² Det er i det sædvanlige smukke røde maroquin-bind med amorinen som superexlibris, der karakteriserer Walters bøger. Bogen er af ham givet til D. Frederik af Harsdorff, fra hvem den sandsynligvis er gået til Gram, der har skrevet Jo. Grammii på titelbladet. Det har han også gjort i et andet Walter bind: *Index Librorum prohibitorum Alex. VII. Romæ* 1665. (Gram Octavo #6204). Denne bog blev købt af en anonym for 1 Rigsdaler, 4 Mark og 5 Skilling, men befinder sig alligevel nu i Det kgl. Bibliotek.¹⁰ Hvilke veje mon den har vandret?

Af højadelige bydere på auktionen kan nævnes Lensgreve C. A. Berckentin (1694-1758). Hans bibliotek i det nuværende Odd Fellow palæ, som han byggede, var åbent for lærde, og hans håndskrifter kom

⁹ *Hielmstiernes Bogsamling*. 1-2. 1782-1785.

¹⁰ Knud Bøgh: *Magasin fra Det kongelige Bibliotek* 6, (1991), s. 43 har en afbildning af titelbladet med Grams signatur.

1759 til Det kongelige Bibliotek. Lensgreve Johan Ludvig Holstein (1694-1763) var en anden flittig byder - men han efterlod sig også på Ledreborg et stort bibliotek på 20.000 bind samt 10.000 disputatser. Dette blev solgt ved en serie auktioner startende i 1803. Geheimstatsminister Otto Thott (1703-85) købte ligeledes flittigt ind. Hans biblioteks skæbne er velkendt. Det kan også nævnes, at Geheimeraad, senere Lensgreve Johan Sigismund Schulin (1694-1750) for 63 Rigsdaler og 3 Mark sikrede sig Gram Folio 2129-2150, J. L. *Gottfrids Historische Chronica 1674 mit Kupf. og Theatrum Europæum* (1643-1738) i 21 Voll. Det sidste værk står underligt nok nu i Deichmans bibliotek i Oslo.

Den gejstlige stand er godt repræsenteret blandt byderne. Biskopperne Ludvig Harboe og Peder Hersleb, der begge efterlod sig udmærkede biblioteker, forøgede ved denne lejlighed stærkt deres kirkehistoriske samlinger. Stiftsprovst, senere Biskop Jacob Ramus' navn optræder ligeledes i auktionskatalogen. Professor Johan Christian Kall (1714-75) besad efter P. F. Suhms mening et "overmaade herligt Bibliotek". Naturligvis købte han flittigt ind ved Grams auktion; som eksempel *Psalterium quatuor Lingvar. Köln. 1518* (Gram Folio #59). Prisen var 1 Rigsdaler. Hans juridiske kollega Isaac Andreas Cold (1716-61) holdt sig heller ikke tilbage.

Tidens store bogsamlere, Terkel Klevenfeldt (1710-77), hvis bibliotek blev solgt på auktion ved hans død, Bolle Willum Luxdorph (1716-88), hvis auktionskatalog kom i 1789, samt den unge Peter F. Suhm (1728-98) sloges alle bravt om bøgerne. Som vi har set, gjorde mange andre dem selskab, og priserne forekommer derfor relativt høje. Det er dog svært at bedømme disse objektigt, da bøgernes indbinding og tilstand aldrig oplyses. Mon ikke auktionen har været en social begivenhed?

Hans Gram har sat sit navn i hvert fald i nogle af sine bøger. I et eksemplar af A. Huitfeldt: *Kong Christiern den Anden*, København 1596, har jeg set J. Gram (1700). Gram var således 15 år gammel, da han skrev sit navn i den. Dette eksemplar blev solgt på hans auktion som Quarto #5138 for 1 Rigsdaler 2 Mark. Ingen køber er angivet. Imidlertid er P. Suhms navnetræk på titelbladet overstreget af en senere ejer, så bogen kan have været et impuls køb fra Suhms side. I senere af Gram anskaffede bøger har han skrevet sit ejermærke Jo. Grammii. Det har nok ikke været i mange af sine bøger, han har gjort dette. B. Luxdorps samling, der er af samme størrelsesorden som Grams, kan kendes på hans super-exlibris, elefanhovedet. Luxdorps bøger, i hvilke

han også skrev sit navn, dukker ret hyppigt op i den frie handel, hvorimod bøger med Grams navnetræk er sjældne.

Et enkelt eksemplar kendes på, at Gram har foræret en bog bort. Et eksemplar af *Q. Curtius Rufus*, som oversat af Mogens Vingaard, København 1704, indbundet i hellæder og med to store kronede monogrammer, Fr. IV, på for- og bagpermen, er nu i privateje.¹¹ På fri-bladet står der: Denne bog er mig bleven tilsendt den 15 udi Glugmaaneden af Hr. Etatsraad Gram. B. K. Da Gram blev etatsråd i april 1746 og døde februar 1748, betyder dette, at B. K. (hvem han så er) har fået bogen enten 15. januar 1747 eller 15. januar 1748. Hvorledes er mon Gram kommet over dette eksemplar, der måske har været en foræring til kongen? Det er ikke en dublet, men han ejede en tysk udgave af *Q. Curtius Rufus*, Oktav #3036.

Jeg kan ikke give nogen forklaring på, hvorfor købernavnene langsomt forsvinder ud af katalogen, som auktionen skrider fremad. For den sidste halvdel af bøgerne i oktav samt alle de mindre formater kender vi derfor ikke købernes navne. Der er dog ellers mange gode sager. Den sidste køber, der er registreret med navn, er Chirurgus Wohlert, Oktav #6195-96, Theoph. Sinceri: *Nachrichten von alten und raren Büchern*, Frf. 1731. 2 Vol. Hans Friedrich Wohlert (1703-79) var i 1746 udnævnt til hofkirurg. Som medlem af det lidet ansete barberlaug har han sikkert været ivrig efter at markere sig som tilhørende den højlerde verden. Han var allenfals med helt fra starten - hans første køb var Folio #57: *D. Whitby Examen Var Lect. Millii in N. Test.* London 1710.

Alle de tildels meget sjældne danske bøger i oktav, der er katalogiseret sidst i denne afdeling, blev solgt til unavngivne bydere, og priserne var meget lave. Tag f.eks. Gram Octavo #8125: *Pet. Kyllings Catal. Plantarum Gyldenlund*, Hafn. 1684. Hammerslaget var på 3 Mark. Nu om dage kendes kun ét eksemplar i privateje,¹² og prisen vil ved et nutidigt salg blive endog meget høj. Da bogen optræder i Hielmstiernes katalog, kan man måske tænke sig, at han var den anonyme byder.

I den sidste afdeling af auktionskatalogen, duodezer og mindre formater, er priserne set med nutidens øjne rystende lave. Gram #1936 *Hans Christensen Sthenii Haandbog*, Kbhvn. 1610, gik for 12 Skilling, me-

¹¹ Afbildet i Carl Neergaards Auktions Katalog 4 Del, 1947, #325, Fig. 1. Solgt for kr. 135.

¹² Bent Juul-Jensen: *En bogsamling i Oxford*. Forening for Boghaandværk 1964.

dens hans *Vandrebog*, Christiania 1659 (Gram #1958) dog opnåede et hammerslag på 1 Rigsdaler 1 Skilling. På den anden side, *Nic. Stenoniis de Musculis & Glandulis*, Amsterdam 1664, *de Cerebri Anatome*, Lugd. Bat. 1671 og *de solido intra solidum*, Lugd. Bat. 1679 (Gram #2205, 2206 og 2207) blev alle tre tilsammen kun budt op til 4 Mark.

Det må konkluderes, at Grams auktionskatalog ikke yder hans bogsamling den retfærdighed, den fortjener. Til Langebeks undskyldning tjener det tidspres, han må have arbejdet under. En hurtig udregning viser, at med et katalogiseringsarbejde, der højst kan have taget 6 måneder, dvs. 180 dage á 8 timer, har der været 4 minutter til opskrivninger pr. bind. Det kan derfor ikke undre, at opstillingen inden for de enkelte formater er noget rodet, og at der ingen oplysninger gives om tilstand, bind og sjældenhed. At få et samlet indtryk af samlingen er derfor ikke muligt - dog, den indsigt, det her beskrevne annoterede eksemplar af Grams auktionskatalog giver i den danske bogsamlerverden for 250 år siden, kan nok opveje katalogens formelle mangler.¹³

SUMMARY

C. J. BALLHAUSEN: *The 1749 Auction of the Printed Books Left by Hans Gram*

Hans Gram (1685-1748) was among other occupations professor of history at the University of Copenhagen. The year after he died an auction took place which dispersed some 21.000 volumes of his books. The sale catalogue, *Bibliotheca Grammiana*, had in some haste been worked out by Gram's pupil, Jacob Langebek. In the Royal Library, Copenhagen, is located one annotated copy of this catalogue, recording all the prices fetched, and in many cases also the names of the buyers. It transpires that the Royal Library did not buy for more than 385 rixdollars but that its new librarian bought quite heavily for his own collection. It is also interesting to note that Baron Ludvig Holberg, the opposite neighbour to Gram, bought two historical lots. However, we can see that all of the prominent Danish book-collectors of the time had a fieldday at the sale. Taken as a whole, this catalogue therefore gives a rare insight into the book prices of the time and into the interests and extent of the Danish book collecting community.

¹³ Jeg vil gerne takke fuldmægtig Karsten Christensen meget for gode oplysninger og diskussioner.